

فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هفتم، شماره دوم (پیاپی ۲۴)، تابستان ۱۳۹۷

شاپای چاپی ۲۳۲۲-۲۱۳۱ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X-۲۵۸۸

<http://serd.khu.ac.ir>

صفحات ۲۱۰-۱۸۵

تبیین محرومیت روستایی بر اساس شاخص‌های منطقه‌ای*

مورد: شهرستان پلدختر

مهرشاد طولابی نژاد؛ دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
جواد بذرافشان**؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
سیروس قنبری؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۲/۸

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۸/۱۵

چکیده

افزایش نابرابری و محرومیت بین مناطق شهری و روستایی اثرات منفی ناخواسته‌ای، مانند افزایش مهاجرت، شهرنشینی و افزایش جرم در جامعه را در پی خواهد داشت. برای تحقق توسعه روستایی، کاهش این نابرابری‌ها، باید به عنوان یک اصل برای سیاست‌گذاران در اولویت قرار گیرد. بدین‌سان، ارائه مدلی قوی از محرومیت برای شناسایی شاخص‌های محرومیت و پارامترهای مرتبط برای کاهش محرومیت مهم است. هدف پژوهش، تبیین محرومیت روستایی بر اساس شاخص‌های منطقه‌ای است. تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن پیمایشی است. از آزمون رتبه‌ای هم-انباشتگی نامحدود اکتشافی برای شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت، و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) به ارائه الگویی از محرومیت اقدام گردید. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه و سالنامه آماری استان لرستان است. جامعه آماری خانوارهای روستایی شهرستان پلدختر است ($N=11289$). با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای، ۴۰۰ خانوار به عنوان نمونه انتخاب شد. یافته‌ها نشان داد که از میان هیجده شاخص در نظر گرفته شده برای سنجش محرومیت روستایی، یازده شاخص در سطح پایینی قرار دارند و روستاهای منطقه در زمینه این شاخص‌ها در وضعیت محرومی به سر می‌برند. از این یازده شاخص، سه شاخص درآمد و پس‌انداز (۰/۲۱۹)، مالکیت (۰/۱۲۰) و مسکن (۰/۱۱۴) مربوط به بعد اقتصادی محرومیت، سه شاخص آموزشی (۰/۱۴۷)، بهداشتی (۰/۱۲۷) و خدمات رفاهی (۰/۱۱۴) مربوط به بعد اجتماعی، دو شاخص زیرساخت‌های فرهنگی (۰/۱۲۰) و حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها (۰/۱۶۴) مربوط به بعد سیاسی-فرهنگی و سه شاخص محیط زیست روستا (۰/۱۳۵)، شبکه معابر روستا (۰/۱۰۲) و زیرساخت‌های روستایی (۰/۱۶۰) مربوط به بعد محیطی-کالبدی محرومیت بوده است. همچنین نتایج بدست آمده از مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد که مدل مرتبه دوم محرومیت تحت تأثیر عامل‌های پنهان اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-فرهنگی و محیطی-کالبدی قرار دارد. مقدار p کلیه پارامترهای لامدا در مدل مرتبه دوم فوق نشان از تأیید کلیه این روابط دارد.

واژگان کلیدی: محرومیت روستایی، توسعه روستایی، مدل معادلات ساختاری، شهرستان پلدختر.

* این مقاله مستخرج از رساله دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی آقای مهرشاد طولابی نژاد در دانشگاه سیستان و بلوچستان است.

** bazrafshan@gep.usb.ac.ir

(۱) مقدمه

مناطق روستایی به طور بالقوه از مشکلات مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی رنج می‌برد (Townsend et al, 2013: 580). در دهه ۱۹۹۰، بازسازی روستایی موضوع مهمی برای مطالعات روستایی بوده است (Long et al, 2016: 392). بیشتر کشورهای توسعه یافته از جمله ایالات متحده، کانادا، ژاپن، کره جنوبی و برخی از کشورهای اروپایی که مسائل و مشکلات نواحی روستایی را بیشتر مطالعه نموده‌اند، به بازسازی روستاها پرداختند (Abafita et al, 2013: 217). در ۳۰ سال گذشته نیز در مناطق روستایی تغییرات اجتماعی و ساختاری زیادی در کشورهای در حال توسعه یافته به وجود آمده است. یکی از دلایل مهم این امر، پایین بودن سطح زندگی نواحی روستایی بوده است. درآمد در اکثر مناطق روستایی در کشورهای دنیا (به جز برخی کشورهای پیشرفته مانند آمریکا، فرانسه و غیره) پایین‌تر از متوسط ملی است. اشتغال در بخش‌های سنتی کاهش یافته است و حمل و نقل عمومی اغلب ضعیف است (Farne et al, 2001: 486). تحقیقات مؤسسه خیریه برای جوانان بی‌خانمان^۱ نیز حکایت از کمبود آگاهی در میان سیاست‌گذاران و ارائه دهندگان خدمات و نیازهای اجتماعی ساکنان محروم در مناطق روستایی دارد (Gunner, 1999: 214). با این حال فقر و محرومیت یا عدم تأمین نیازهای اساسی از مهم‌ترین مشکلات نواحی روستایی است. در مقیاس جهانی، بیش از ۱.۲ میلیارد نفر از جمعیت جهان در فقر و محرومیت به سر می‌برند. یعنی نیازهای اساسی و اولیه آنها در زمینه غذا، مسکن، پوشاک، بهداشت، آموزش و پرورش و مانند آن تأمین نمی‌شود (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۴). از جمله مهم‌ترین دلایل این امر، پایین بودن سطح امکانات اقتصادی و اجتماعی و اختلاف درآمد بین نواحی شهری و روستایی است که در نتیجه منجر به دشوارتر شدن زندگی در نواحی روستایی نسبت به نواحی شهری شده است.

بدین‌سان، تلاش‌های زیادی برای اندازه‌گیری شاخص‌های محرومیت در کشورهای مختلف، از جمله توسط مؤسسه توسعه انسانی آکسفورد (OPHI)^۲ انجام گرفته است (Alkire and Santos, 2014: 253). در این تحقیقات بر مشکلات معرفت شناختی و ایدئولوژیک مرتبط با اندازه‌گیری محرومیت، فرضیات پنهان و اندازه‌گیری استانداردهای برجسته زندگی، تأکید شد (Mahadevan and Hoang, 2016: 293). اندازه‌گیری محرومیت برای شناسایی محروم‌ترین مناطق به ویژه جوامع روستایی و کمک به آنها برای بهبود کیفیت زندگی بسیار مهم است (Yuan and Wu, 2014: 142). این امر همچنین به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران برای انجام اقدامات مناسب و مؤثر کمک خواهد کرد. به‌منظور شناسایی مناطق محروم، پیدا کردن پارامترهای مؤثر ضروری است (Najjary et al, 2016: 115). شناسایی شاخص‌های محرومیت و نابرابری در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری نیاز به توجه دارد (Fecht et al, 2017: 1) که می‌-

^۱ Research charity for homeless young people

^۲ Oxford Institute for Human Development

تواند ابزاری در اختیار مسئولان و برنامه‌ریزان قرار دهد (دربان‌آستانه و بشیری، ۱۳۹۶: ۱۲۱). جهت سنجش محرومیت، استفاده از شاخص‌ها و نماگرهای جامع محرومیت که بتواند وضع موجود را به خوبی تحلیل کند، اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین شناخت شاخص‌های محرومیت روستایی و تلاش در جهت رفع آن ضروری به نظر می‌رسد.

شهرستان پلدختر از جمله مناطقی است که دارای جمعیت روستایی بالاتر از میانگین کشوری است (بیش از ۵۰ درصد). با این حال اکثر روستاهای این شهرستان با مسائلی و چالش‌های مختلفی مواجه است و روستاهای این شهرستان جز محروم‌ترین نواحی استان لرستان محسوب می‌شود. ضرایب مربوط به قانون خدمت پزشکیان و پیراپزشکان در نقاط مختلف استان در سال ۱۳۹۴ نیز حکایت از آن دارد که ضریب محرومیت در روستاهای شهرستان پلدختر بین ۳ تا ۳/۵ بوده که نسبت به سایر نواحی استان (۴/۵ تا ۵) در سطح پایینی قرار دارد. بدین‌سان مطالعه و شناسایی شاخص‌های محرومیت در نواحی روستایی این شهرستان و ارائه راهکارهای مناسب در جهت رفع آن در روستاهای منطقه ضروری به نظر برسد. شناسایی ابعاد و شاخص‌های محرومیت روستایی، می‌تواند یکی از راه‌های مناسب برای ارزیابی میزان تحقق برنامه‌های محرومیت‌زدایی و توسعه روستایی، به‌ویژه پایداری معیشت روستایی باشد. در تحقیق حاضر سعی شد با تبیین محرومیت روستایی، به شناسایی شاخص‌های مهم محرومیت دست یافته و سپس به بررسی عوامل پنهان محرومیت روستایی پرداخته شود. برای این تحقیق سؤالات زیر مطرح گردید: ۱- مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت روستایی در شهرستان پلدختر کدامند؟ ۲- با کدام شاخص‌ها (عینی و یا ذهنی) می‌توان محرومیت را بهتر ارزیابی کرد؟ و ۳- مدل محرومیت روستایی تحت تأثیر کدام عامل‌های پنهان قرار دارد؟

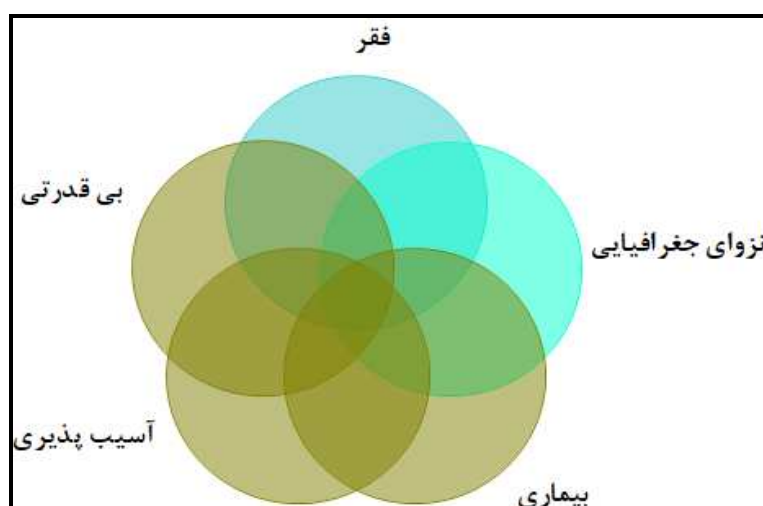
۲) مبانی نظری

محرومیت یکی از مفاهیم پیچیده است که تعابیر گوناگونی برای آن از سوی محققان مختلف ارائه شده است. یک تمایز مهم که میان تعاریف بیان شده وجود دارد مبتنی بر فردی یا منطقه‌ای/اقتصادی و اجتماعی محرومیت است. در روانشناسی مفهوم محرومیت بر احساسات ذهنی که مردم نسبتاً محروم‌اند، پایه‌ریزی می‌شود (Runciman, 1966: 43). مفهوم محرومیت که در جامعه‌شناسی و جغرافیا مورد استفاده قرار می‌گیرد، اغلب بر مبنای داده‌های سرشماری محاسبه شده از طریق متغیرهایی که توسط دانشگاهیان و سازمان‌های مختلف ساخته شده است (Fu et al, 2015: 224). با این حال نقطه شروع برای تعریف محرومیت نظریه پیتر تاونسند^۱ (۱۹۸۷) است که اغلب تحقیقات صورت گرفته در زمینه

^۱ Peter Townsend

محرومیت برگرفته از این نظریه است. در نظریه تاونسند (۱۹۸۷، ص ۱۲۵) محرومیت اشاره به عدم دسترسی کافی به غذا، لباس، مسکن، سوخت، محیط زیست مطلوب، آموزش، کار و شرایط شغلی، فعالیت‌ها و امکانات معمول مورد تأیید جامعه‌ای دارد (Fu et al, 2015: 223). طبق این نظریه انسان‌ها نیازهای اجتماعی و فیزیکی دارد (Treanor, 2014: 1338). این نظریه به عنوان یک روش شناسایی برای توضیح نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی بیان شده، که در رشته‌های مختلف، برای اندازه‌گیری و توضیح در مورد تفاوت سلامت، جرم، امکانات آموزشی و بهداشتی، مهاجرت و حاشیه‌نشینی استفاده می‌شود و ضمن بیان مفهوم محرومیت به عنوان نابرابری‌های جوامع، تجزیه و تحلیلی از مسائل نظری و سیاسی در ارتباط با آن را نیز ارائه می‌دهد.

دومین نظریه محرومیت، نظریه "تله محرومیت" است که برای اولین بار توسط رابرت چمبرز^۱ (۱۹۸۹) برای تحلیل محرومیت در جهان سوم مطرح گردید. در این نظریه؛ محرومیت در حکم یک تله است که وقتی افراد گرفتار آن می‌شوند به سختی می‌توانند از کمند آن نجات پیدا کنند. فرد فقیر با یورش محرومیت در تله فقر و محرومیت گرفتار می‌شود. پنج نوع یورش عمده محرومیت برای افتادن در این تله وجود دارد. چمبرز (۱۹۸۹)، بر اساس فضای مفهومی تله محرومیت پنج نوع یورش عمده (شکل ۱) محرومیت برای افتادن اقشار آسیب‌پذیر در تله محرومیت را وجود موارد زیر می‌داند: فقر خانوار روستایی، ضعف جسمانی اعضای خانوار، انزوای خانوار، آسیب‌پذیری خانوار و بی‌قدرتی خانوار (چمبرز، ۱۳۷۷: ۱۴۰-۱۴۷).

شکل شماره (۱) پنج نوع یورش عمده برای افتادن در تله محرومیت

منبع: Chambers, 1989

¹ Robert Chambers

از دیگر نظریات مربوط به محرومیت، نظریه محرومیت نسبی است. نخستین بار ساموئل استوفر^۱ و همکارانش در اثر کلاسیک "سرباز آمریکایی" (۱۹۴۹)، مفهوم محرومیت نسبی را بیان کردند. بر اساس این مفهوم، اگر شخص خودش را با دیگری مقایسه کند، در صورت تفاوت در سطح محرومیت‌شان، شخص احساس ذهنی متناقض در ارزیابی از موقعیت دیگری تجربه می‌کند، اگر مقایسه با فردی محروم انجام شود، حالات به وجود آمده "محرومیت نسبی" نامیده می‌شود (Davis, 2011: 283). در حقیقت، مقایسه‌های اجتماعی (زمانی و مکانی) به گونه‌ای، مبنای نظریه محرومیت نسبی را تشکیل می‌دهد.

اندازه‌گیری محرومیت نسبی، مقایسه‌ای عینی میان وضعیت فرد یا گروه نسبت به بقیه جامعه است (Walker and Smith, 2001: 195). شافر (۲۰۰۸) بر اساس این نظریه محرومیت را "تجربه آگاهانه از اختلاف منفی بین انتظارات قانونی و واقعیت‌های حاضر می‌داند" (Schaefer, 2008: 267). در این نظریه گاهی اوقات محرومیت با مفهوم بیولوژیکی تناسب اندام نسبی مقایسه می‌گردد. یعنی محرومیت را یک امر ژنتیکی و بیولوژیکی می‌داند (Dambrun and Taylor, 2013: 1). بر اساس این نظریه، محرومیت مفهومی نسبی است نه مطلق، زیرا بر پایه هنجارها و استانداردهای پذیرفته شده در هر جامعه سنجیده می‌شود (Bailey et al, 2003: 23). کارل پولانی^۲ (۱۹۹۸)، استدلال کرد که تفاوت نسبی در ثروت اقتصادی از محرومیت مطلق مهم‌تر است و محرومیت، به عنوان یک نسبت هنجارهای اجتماعی که مطلق نیست و معمولاً در زمان و مکان متفاوت است را نسبی می‌داند (Griffin, 1998: 29). لادین (۲۰۱۴) معتقد است محرومیت اغلب با فقر مطلق، به عنوان شرایط حداقل منابع برای پرداخت هزینه نیازهای اساسی برای زندگی مترادف است که نشان دهنده پایین بودن استاندارد زندگی و به معنی عدم درآمد کافی برای به دست آوردن حداقل ضروریات برای بقای فیزیکی است (Ladin, 2014: 15). بر این اساس می‌توان گفت که چون محرومیت نسبت به زمان و مکان مقایسه می‌شود، نسبی است نه مطلق.

همگام با تعاریف ارائه شده و نیز اصول تبیین‌کننده محرومیت می‌توان دقیق‌تر به تعریف محرومیت روستایی پرداخت. محرومیت روستایی به دلیل ماهیت و ویژگی‌های مناطق روستایی بسیار متفاوت از محرومیت شهری است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱). از نظر یان و وو^۳ (۲۰۱۴، ص ۱۴۲) محرومیت روستایی شامل یک درگیری پیچیده بین عوامل مرتبط با درآمد، شرایط اجتماعی، دسترسی به خدمات در نواحی روستایی است. شاو^۴ (۱۹۷۹) به نقل از آستانا^۵ و همکاران؛ برخی از ویژگی‌های کلیدی محرومیت به ویژه در مناطق روستایی را شناسایی و تعریف کرده است. این نوع محرومیت به سه

¹ Stouffer

² Karl Polanyi

³ Yuan and Wu

⁴ Shaw

⁵ Asthana

طبقه: محرومیت از منابع (درآمد کم و فقدان مسکن کافی و مناسب)، محرومیت از فرصت‌ها (شامل عدم دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی، تفریحی و فراغتی) و نیز محرومیت از تحرک یا جابجایی (فقدان نظام حمل و نقل مناسب) تقسیم شده است. سو^۱ و همکاران (۲۰۱۶، ص ۳) محرومیت روستایی را زمانی برای جوامع روستایی بیان می‌دارد که ساکنان مناطق روستایی که با موانع یا محدودیت‌هایی در کیفیت زندگی مانند کمبود منابع غذایی، شرایط نامناسب مسکن، آموزش و پرورش نامناسب، کمبود موارد بهداشتی، فرصت‌های شغلی و خدمات اجتماعی روبرو می‌شوند. لازم به ذکر است که محرومیت روستایی دارای ابعاد چندگانه و متعددی است:

۱-۲) محرومیت اقتصادی^۲

محرومیت اقتصادی آشکارترین بعد محسوب می‌شود (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۳). این بعد محرومیت با عنوان محرومیت مادی در نظر گرفته شده و اشاره به عدم دسترسی به درآمد، پس‌انداز، ماشین یا تلویزیون و غیره دارد (Pampalon et al, 2012: 18). مالکیت، اشتغال، بیکاری و نرخ مشارکت اقتصادی از شاخص‌های عمده در سنجش محرومیت اقتصادی در یک ناحیه جغرافیایی به شمار می‌آید.

۲-۲) محرومیت اجتماعی^۳

محققان اصطلاح محرومیت اجتماعی را زمانی تعریف می‌کنند تا پدیده‌های همگن را توصیف کنند که دارای تمرکز در مناطقی خاصی هستند (Su et al, 2016: 3). محرومیت اجتماعی از مفاهیم کلیدی در بحث سیاسی در اتحادیه اروپا است. در معاهده آمستردام، که در سال ۱۹۹۷ امضا شده، کاهش محرومیت اجتماعی از مهم‌ترین اهداف اتحادیه اروپا بوده است (Bellani and D'Ambrosio, 2011: 67). محرومیت اجتماعی به اندازه‌گیری تغییرات در نقش‌های اجتماعی، روابط، عملکرد، آداب و رسوم، حقوق و مسئولیت‌های اعضای یک جامعه و زیر گروه‌های آن اشاره دارد (Fu et al, 2015: 24).

۳-۲) محرومیت محیطی و کالبدی^۴ (زیرساختی)

این بعد از محرومیت به وضوح در سطح روستاها قابل مشاهده است. به محیط فیزیکی و زیست افراد اشاره دارد و شامل امکانات و خدمات زیربنایی، کیفیت و خدمات مسکن و محیط زیست است (پورطاهری

1 Su

2 Economy Deprivation

3 Social Deprivation

4 Environmental / Physical deprivation

و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۳). با این حال، این شاخص‌ها به طور کلی قابل اندازه‌گیری در سطح خانوار یا فردی هستند و از نظر عدم اطمینان بالقوه مورد انتقاد قرار می‌گیرند (Grintsova et al, 2014: 16).

۴-۲) چند وجهی^۱

این نوع از محرومیت یک شکل مجزا و جداگانه محرومیت نیست بلکه ترکیب اشکال مختلف محرومیت است (Noble et al, 2009: 285). دامنه‌های این نوع محرومیت شامل همه شاخص‌های درآمد، اشتغال، آموزش، مسکن، بهداشت و دسترسی به خدمات است که منعکس‌کننده جنبه‌های مختلف محرومیت است (Abu-Kharmeh and Abu-Al Sondos, 2009: 39- 41). بر این اساس، می‌توان گفت که محرومیت چندبعدی ترکیبی از شاخص‌ها و ابعاد مختلف محرومیت است و شامل تمام موارد و شاخص‌های محرومیت اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی، سیاسی- اداری و محیطی - کالبدی است. با این حال شاخص‌های محرومیت از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر متفاوت است.

اولین شاخص‌های محرومیت در اوایل دهه ۱۹۷۰ در انگلستان توسط کارس‌تاریس و تاونسند^۲ مورد بحث قرار گرفت (Mari Dell'Olmo et al, 2012: 357). به دنبال آن شاخص‌های مشابه در بسیاری از نقاط جهان مورد استفاده قرار گرفت (Pampalon et al, 2012: 18). سازمان ملل متحد شاخص‌های اشتغال، مالکیت خودرو، درآمد، موقعیت اجتماعی، آموزش، شغل و مالکیت مسکن را برای تعیین محرومیت جوامع شهری و روستایی در نظر گرفته است (Allika, 2016: 123). در انگلستان، شاخص‌های محرومیت در پنج عامل اصلی و بر اساس: شغل، سلامت، ناتوانی، و آموزش و پرورش تقسیم‌بندی شده است (McLennan, 2011: 58). در چین برای سنجش محرومیت از شاخص‌هایی مانند حقوق و دستمزد، نسبت کارگران صنعتی، اشتغال، سوخت پاک، محیط زیست، خدمات بهداشتی، حمام، آموزش، مسکن، جمعیت خانوار، آب آشامیدنی، درصد باسوادی، خدمات پزشکی، و افراد از کار افتاده استفاده شد (Yuan and Wu, 2014: 145). در آفریقای جنوبی برای شناسایی مناطق محروم، از پنج پارامتر دستمزد، کار، بهداشت، آموزش و کیفیت زندگی استفاده شد (Noble and Wright, 2012: 189). برای سنجش محرومیت در فرانسه از شاخص‌های تعداد اعضای خانوار، دسترسی به سیستم گرمایشی و حرارتی، مالکیت مسکن و وسائل، بیکاری، مالکیت ماشین، مهارت، آموزش و وسائل خانه مانند یخچال فریزر و تلویزیون رنگی و غیره استفاده شد (Pornet et al, 2012: 6). سینگ و سرکار (۲۰۱۵)، شاخص‌های محرومیت را در دو دسته ابعاد عینی (مانند آموزش، مسکن، دسترسی به مصالح بادوام، دسترسی به آب

¹ Multiple deprivation

² Car stairs and Townsend

آشامیدنی، برق) و ذهنی (اوقات فراغت، مشارکت اجتماعی، ارتباطات اجتماعی، احساس امنیت و کیفیت زندگی) تقسیم کردند (Singh and Sarkar, 2015: 46). با وجود همه مطالعات انجام گرفته شاخص مبنا و پایه‌ای برای اندازه‌گیری محرومیت تصویب نشده و با توجه به معیارها، متغیرها و جنبه‌های مختلف محرومیت در نواحی مختلف و در مکان‌ها و زمان‌های مختلف این شاخص‌ها ساخته می‌شوند. برخی کشورها با توجه فرهنگ، بحث‌های اقتصادی و اجتماعی برای اندازه‌گیری محرومیت برخی از شاخص‌های تأیید شده در تحقیقات مختلف را برای اندازه‌گیری محرومیت ملی یا منطقه‌ای خود مورد تصویب قرار داده‌اند. در ایران، شاخص استاندارد برای اندازه‌گیری محرومیت به تصویب نرسیده و هریک از محققان با توجه به اهداف تحقیق خود از شاخص‌های مختلف استفاده نموده‌اند.

در زمینه تبیین محرومیت روستایی بر اساس شاخص‌های منطقه‌ای، مطالعه چندانی صورت نگرفته است. ولی برخی از محققین در داخل و خارج از کشور محرومیت در نواحی شهری و روستایی را مورد بررسی و سنجش قرار داده‌اند. در جدول (۱) خلاصه‌ای از تحقیقات و مطالعاتی که در زمینه محرومیت و به‌ویژه محرومیت روستایی انجام گرفته آورده شد.

جدول شماره (۱) خلاصه‌ای از مطالعات و پیشینه تحقیق

محقق	روش	هدف	نتایج
پورطاهری و همکاران (۱۳۹۳)	توصیفی - تحلیلی	سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی	اهمیت شاخص‌های ذهنی در سنجش محرومیت بیش از شاخص‌های عینی است. محرومیت اقتصادی مهم‌ترین بعد محرومیت در نواحی روستایی است
رئیزی و رئیزی (۱۳۹۵)	توصیفی - تحلیلی	تحلیل تله محرومیت در سکونتگاه‌های روستایی	شاخص‌های بی‌قدرتی و انزوای جغرافیایی بیشترین اثر را در افتادن در تله محرومیت در نواحی روستایی دارد
بریتین ^۱ و همکاران (۲۰۱۴)	ضریب کاپا و آنتروپی شانون	بررسی شاخص‌های محرومیت شهری و روستایی	میزان محرومیت در نواحی روستایی و شهری دارای تعادل است و عامل اقتصادی مهم‌ترین بعد محرومیت است
اولاداپو سام ^۲ (۲۰۱۴)	مصاحبه اکتشافی	بررسی محرومیت روستایی در نیجریه از طریق استراتژی‌های توسعه اقتصاد محلی	بعد اقتصادی و به‌ویژه شاخص درآمد مهم‌ترین بعد محرومیت روستایی در نیجریه است.
لاکینی ^۳ و همکاران (۲۰۱۴)	مدل تحلیل خوشه‌ای	بررسی محرومیت روستایی در سوئیس	بعد روانی و فیزیولوژیکی محرومیت را مهم‌ترین بعد محرومیت روستایی در این کشور می‌دانند
کابرو برون ^۴ و همکاران (۲۰۱۵)	تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، رگرسیون وزنی	تحلیل فضایی شاخص‌های محرومیت و نابرابری در اکوادور	بیمه سلامت، تعداد افراد معلول، مسکن نامناسب و خدمات بهداشتی عوامل مهم برا سنجش محرومیت روستایی است

1 Bertin

2 Oladapo Sam

3 Lucchini

4 Cabrera-Barona

ادامه جدول شماره (۱) خلاصه‌ای از مطالعات و پیشینه تحقیق

محقق	روش	هدف	نتایج
فو ^۱ و همکاران (۲۰۱۵)	استفاده از داده‌های سرشماری	بررسی نابرابری و محرومیت در مناطق روستایی	نابرابری‌ها در سلامت و عوامل اجتماعی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت است
مه‌ادوان و هوانگ ^۲ (۲۰۱۶)	مدل معادلات ساختاری	مدل‌سازی محرومیت چندبعدی و رابطه آن با فقر روستایی	درآمد عامل تعیین‌کننده و مهمی در ایجاد محرومیت، و امنیت غذایی عامل پنهان محرومیت روستایی است
دوبلر و گلاسکو ^۳ (۲۰۱۶)	استفاده از داده‌های سرشماری و تجزیه و تحلیل چندسطحی	بررسی محرومیت روستایی در ایرلند شمالی	مالکیت مسکن، دسترسی به ماشین، امکانات آموزشی، اشتغال و سطح درآمد مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت در کشور ایرلند شمالی است
فیت ^۴ و همکاران (۲۰۱۷)	استفاده از داده‌های دفتر مناطق روستایی انگلستان	بررسی نابرابری در جوامع روستایی از طریق تطبیق شاخص‌های محرومیت ملی برای جوامع روستایی	ناهمگونی بیشتری در مناطق روستایی نسبت به شاخص‌های اصلی و ملی در زمینه محرومیت روستایی وجود دارد. برای برنامه‌ریزی مناطق روستایی باید شاخص‌های پایه‌ی محرومیت در نظر گرفته شود
دای‌میترو ^۵ و همکاران (۲۰۱۷)	مدل توبیت و رگرسیون گام به گام	بررسی محرومیت شهری و روستایی در لهستان	پایداری فرهنگی، اجتماعی، سیاسی عوامل مهم و اثرگذار بر محرومیت نواحی شهری و روستایی می‌باشند
چزن و فرونه ^۶ (۲۰۱۷)	استفاده از داده‌ها و شاخص‌های محرومیت یونیسف	بررسی محرومیت چندبعدی و فقر در جوامع شهری و روستایی در بوسنی و هرزگوین	امنیت غذایی، پوشاک، امکانات آموزشی، اوقات فراغت و مشارکت اجتماعی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت روستایی و شهری می‌باشند.

۳ روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و روش انجام آن توصیفی-تحلیلی است. مطالعات نظریه‌ای با استفاده از روش اسنادی گردآوری شد. برای گردآوری داده‌ها، از داده‌های مرکز آمار سال ۱۳۹۵، سالنامه آماری استان لرستان (۱۳۹۴) و برخی داده‌ها نیز از معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم (وابسته به نهاد ریاست جمهوری) استفاده شد. سایر داده‌ها نیز با توجه به مدل‌ها و روش‌های تحقیق از پرسش‌نامه و سؤالات کمی (طیف لیکرت) استفاده گردید. برای تحلیل و تکمیل داده‌ها از روش مصاحبه نیز استفاده شد. جامعه آماری تحقیق خانوارهای روستایی شهرستان پلدختر است ($N=11289$). برای تعیین حجم نمونه، در مرحله اول با استفاده از فرمول کوکران ۳۷۹ خانوار انتخاب شد، که برای اطمینان بیشتر نهایتاً ۴۰۰ نمونه در نظر گرفته شد. برای مشخص کردن تعداد نمونه هر دهستان (بر اساس تعداد خانوار)، با استفاده از فرمول نسبت حجم نمونه تعیین گردید. به عنوان مثال، حجم نمونه دهستان جایدرد به صورت زیر محاسبه شده است:

¹ Fu

² Mahadevan and Hoangb

³ Doebler and Glasgow

⁴ Fecht

⁵ Dymitrow

⁶ Chzhen and Ferrone

$$\text{تعداد پرسشنامه} \times \frac{\text{تعداد خانوار دهستان}}{\text{کل خانوارها}} = \text{تعداد نمونه هر دهستان}$$

$$11289 = \frac{3090}{11289} \times 400 \approx 109.59 = 110$$

تعداد نمونه دهستان جایدر

جهت شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت از آزمون رتبه‌ای هم‌انباشتگی نامحدود اکتشافی^۱ (روش جوهانسن^۲) در نرم‌افزار Eviews نسخه ۹ استفاده شد. در این آزمون با توجه به مقادیر ویژه (مقدار عددی)، ضمن شناسایی و اکتشاف مهم‌ترین شاخص‌ها، می‌توان آنها را رتبه‌بندی کرد. برای ارزیابی شاخص‌های عینی و ذهنی محرومیت از آزمون یومن-ویتنی^۳، و برای ارائه مدل و تبیین محرومیت روستایی از مدل‌سازی معادلات ساختاری^۴ (SEM) و با استفاده از نرم‌افزار Amos Graphics به ارائه الگویی از محرومیت روستایی اقدام گردید. سطوح و مقیاس داده‌ها ترتیبی و فاصله‌ای بوده، و اکثریت متغیرها هم توزیع نرمال ندارد. روایی پرسش‌نامه با استفاده از روایی محتوا سنجیده و مورد تأیید قرار گرفت که توسط افرادی متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می‌شود. به‌منظور سنجش پایایی، از یک نمونه اولیه شامل ۳۵ پرسش‌نامه پیش‌آزمون گرفته شد و میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ^۵ محاسبه شد. آلفای به‌دست‌آمده کل ۰/۸۰ بوده که بالاتر از ۰/۷۰ است، بنابراین می‌توان گفت که مقیاس از پایایی قابل قبولی برخوردار است (جدول ۲).

جدول شماره (۲) میزان آلفای محاسبه‌شده برای هر یک از ابعاد محرومیت روستایی

ابعاد	تعداد گویه	میزان آلفای کرونباخ
اقتصادی	۲۶	۰/۷۹
اجتماعی	۲۷	۰/۷۸
سیاسی- فرهنگی	۱۷	۰/۸۳
محیطی- کالبدی	۲۰	۰/۸۰
جمع	۹۲	۰/۸۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

همچنین برای بیان عوامل و شاخص‌های محرومیت روستایی در منطقه سعی شد از ترکیبی از شاخص‌های موجود در پیشینه تحقیق (جدول ۳) که مرتبط با جوامع روستایی‌اند استفاده شد. این شاخص‌ها همچنین در دو بعد عینی و ذهنی مشخص گردید.

¹ Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

² Johansen

³ Umen-Whitney test

⁴ Structural Equation Model

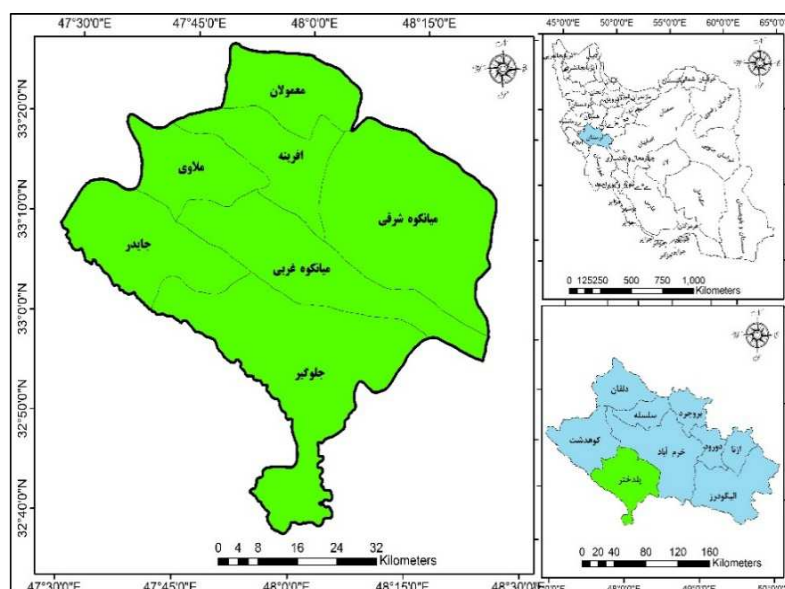
⁵ Cronbach's alpha

جدول شماره (۳) شاخص‌ها و نماگرهای محرومیت

عامل	شاخص	گویه و نماگر
اقتصادی	درآمد و پس-انداز	عدم دسترسی به درآمد مناسب، * عدم رضایت از میزان درآمد، متوسط درآمد خانوار، عدم وجود زمینه پس انداز برای خانوار، سرانه میزان پس انداز خانوار در طول سال، میزان تنوع فعالیت‌های درآمدی
	مالکیت	عدم مالکیت املاک و وسائل، مالکیت دام، مالکیت زمین، مالکیت وسیله نقلیه شخصی
	اشتغال	درصد اشتغال، نرخ بیکاری، * احساس امنیت شغلی، * میزان رضایت شغلی، عدم وجود شرایط شغلی مناسب
	مسکن	مالکیت شخصی مسکن، کمبود فضای واحد مسکونی، * کیفیت مسکن، * عدم رضایت از معماری مسکن، قابلیت دسترسی به امکانات و لوازم مسکن، عدم برخورداری واحد مسکونی از امکانات (سرمایشی و گرمایشی)، میزان کاربرد مصالح بادوام (اسکلت فلزی و یا اسکلت سیمانی)
اجتماعی	امنیت غذایی	عدم دسترسی خانوار به غذای با کیفیت، عدم تنوع رژیم غذایی، عدم دسترسی به گوشت، ماهی و مرغ و گوشت قرمز در طول هفته، میزان مصرف میوه و سبزیجات در طول هفته
	آموزشی	دسترسی به امکانات آموزشی، * نداشتن مهارت، * آموزش پایین، نسبت جمعیت به افراد با سواد، * میزان کیفیت آموزش و پرورش (وضعیت فضاهای آموزش و مهارت معلمان)، معکوس متوسط فاصله دسترسی به فضاهای آموزشی (دبستان، راهنمایی و دبیرستان)
	بهداشت و درمان	عدم دسترسی به خدمات بهداشتی، * عدم کیفیت امکانات بهداشتی و درمانی، نسبت جمعیت به امکانات بهداشتی، معکوس متوسط فاصله تا اولین مرکز درمانی، خانوارهای تحت پوشش بیمه درمانی، عدم دسترسی به حمام بهداشتی
	رفاهی	عدم دسترسی به خدمات رفاهی زندگی، عدم دسترسی به امکانات تفریحی و اوقات فراغت، * عدم تفریح و مسافرت مناسب (سه بار در ماه)، * عدم رضایت از امکانات تفریحی، * تمایل به مهاجرت از روستای محل زندگی به علت نبود امکانات رفاهی
	ارتباطات و امور اجتماعی	* عدم مشارکت در فعالیت‌های عمرانی روستا، * عدم مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی روستا، * ناتوانی در دفاع از حق خود، * نداشتن رابطه خوب با همسایگان و اهالی روستا، * عدم ملاقات دوستان یا بستگان کمتر از یک بار در ماه
	کیفیت زندگی	* عدم احساس خوشبختی و رضایت از زندگی، * نداشتن انگیزه برای بهبود وضعیت زندگی، * احساس وجود حس محرومیت در خود، * عدم امید به بهتر شدن آینده، * نداشتن انگیزه برای بهبود وضعیت خود، * پایین بودن سطح کیفیت زندگی خانوار
سیاسی - فرهنگی	مشارکت سیاسی	* عدم شرکت در انتخابات شورای روستایی، * عدم شرکت در انتخابات مجلس، * عدم شرکت در انتخابات ریاست جمهوری، عدم دسترسی به شورای حل اختلاف
	امنیت عمومی	عدم وجود پاسگاه نیروی انتظامی، * وجود نزاع و کشمکش با دیگران، نداشتن امنیت عمومی
	حقوق قومیت‌ها	عدم پوشش مناسب رسانه‌ای، * عادات و روش‌های نامناسب قومی - قبیله‌ای و اصرار بر انجام آنها، نبود مجلات و بروشورهای مفید به زبان محلی، عدم پخش برنامه‌های رادیو و تلویزیون به زبان‌های محلی
	زیرساخت فرهنگی	عدم دسترسی به سالن ورزشی، عدم دسترسی به اینترنت، عدم دسترسی به مسجد، عدم وجود بوستان روستایی یا پارک کودک، عدم دسترسی به کتابخانه عمومی، عدم برگزاری کلاس‌های فرهنگی - آموزشی
محیطی - کالبدی	تجهیزات	عدم برخورداری از برق روستایی (شبکه سراسری)، عدم دسترسی به آب آشامیدنی بهداشتی، دسترسی به خط تلفن، دسترسی به گاز شهری، عدم دسترسی به حمام عمومی
	محیط زیست	عدم دسترسی به سوخت پاک، عدم مدیریت زباله و پسماند در روستا، نبود زیبایی و جذابیت محیط روستا، آلودگی محیط زیست، * عدم رضایت از کیفیت محیط زیست
	شبکه معابر روستا	عدم جدول کشی معابر، عدم اجرای طرح هادی روستایی، عدم وجود شبکه دفع فاضلاب روستایی، عدم سنگفرش بودن معابر روستا، * عدم رضایت از امکانات و خدمات عمومی روستا
	زیرساخت‌ها	عدم دسترسی به شبکه حمل و نقل مناسب، عدم آسفالت‌ه بودن راه روستایی، عدم وجود مرکز خدمات کشاورزی، عدم وجود مرکز بهداشت روستایی، عدم وجود مراکز آموزشی مناسب (مدرسه و غیره)

منبع: پورطاهری و همکاران (۱۳۹۳)؛ (Allika, Yuan and Wu (2014); Noble and Wright (2012); Porner et al (2012); McLennan (2011); Fecht (2017); (2016).

منطقه مورد مطالعه روستاهای شهرستان پلدختر بوده است. این شهرستان دارای جمعیتی بالغ بر ۷۳۷۴۴ نفر است که از این تعداد ۳۹,۳۳۸ نفر (۱۱,۲۸۹ خانوار) در روستاها و مابقی در نواحی شهری زندگی می‌کنند. این شهرستان در ۱۰۰ کیلومتری جنوب خرم‌آباد و مرز بین استان‌های لرستان، خوزستان و ایلام قرار گرفته و دارای دو بخش مرکزی و معمولان است (بذرافشان و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۷۶). بخش مرکزی دارای چهار دهستان به مرکزیت شهر پلدختر و بخش معمولان دارای سه دهستان با مرکزیت شهر معمولان است (شکل ۲).

شکل شماره (۲) نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

در جدول (۴) نیز ویژگی‌های جمعیتی و تعداد نمونه آماری آورده شد. نحوه انتخاب نمونه‌ها در قسمت روش تحقیق توضیح داده شد.

جدول شماره (۴) ویژگی‌های جمعیتی و تعداد نمونه دهستان‌های شهرستان پلدختر

بخش	دهستان	تعداد روستا	خانوار	جمعیت	تعداد نمونه (خانوار)
مرکزی	جاید	۲۶	۳۰۹۳	۱۰۸۰۳	۱۱۰
	چلوگیر	۲۰	۱۰۷۵	۳۸۹۶	۳۸
	ملاوی	۲۵	۲۵۴۳	۸۴۸۹	۹۰
	میانکوه غربی	۴۳	۶۷۴	۲۴۳۴	۲۴
معمولان	افرینه	۴۰	۱۹۳۱	۶۸۹۳	۶۸
	میانکوه شرقی	۴۱	۱۰۴۶	۳۷۴۶	۳۷
	معمولان	۳۱	۹۲۷	۳۰۷۷	۳۳
جمع	۷	۲۲۶	۱۱۲۸۹	۳۹۳۳۸	۴۰۰

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵ و یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

۴) یافته‌های تحقیق

توزیع فراوانی پاسخگویان بر اساس ویژگی‌های فردی و با توجه به یافته‌های جدول (۵) نشان می‌دهد که بیشترین فراوانی گروه سنی، بین ۴۱ تا ۵۰ سال، با ۵۴/۷۵ درصد، از نظر تحصیلات بیشترین پاسخگویان دارای مدرک ابتدایی، و ۹۳/۲۵ درصد آنها مرد بوده‌اند. از نظر اشتغال ۴۸/۲۵ درصد پاسخگویان کشاور بوده است. از نظر تأهل از ۴۰۰ پاسخگو، ۳۹۶ نفر متأهل و بقیه مجرد بوده‌اند.

جدول شماره (۵) توزیع فراوانی جمعیت مورد مطالعه یا جمعیت هدف

مشخصات پاسخ‌دهنده	بیشترین پاسخگو	تعداد پاسخگو	درصد
سن	۴۱ تا ۵۰ سال	۲۱۹	۵۴/۷۵
تحصیلات	ابتدایی	۱۹۸	۴۹/۵
جنسیت	مرد	۳۷۳	۹۳/۲۵
تأهل	متأهل	۳۹۶	۹۹
شغل اصلی	کشاورزی	۱۹۳	۴۸/۲۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

برای شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت در منطقه مورد مطالعه و پاسخ سؤال اول پژوهش، از آزمون رتبه‌ای هم‌انباشتگی نامحدود اکتشافی استفاده شد. بررسی شاخص‌های محرومیت اقتصادی با توجه به مقادیر ویژه و سطح معنی‌داری این آزمون، نشان می‌دهد که بیشترین میزان محرومیت اقتصادی در شهرستان پلدختر مربوط به شاخص درآمد و پس‌انداز (۰/۲۱۹) بوده و خانوارها از نظر منابع درآمدی در سطح پایینی قرار دارند. عمده‌ترین دلایل این امر به عدم دسترسی به درآمد مناسب، عدم وجود زمینه پس‌انداز برای خانوارها و نبودن تنوع برای فعالیت‌های درآمدی مختلف است. خانوارهای روستایی منطقه، از حیث شاخص‌های مالکیت (۰/۱۲۰) و مسکن (۰/۱۱۴)، که وابستگی زیادی به شرایط درآمدی افراد دارد نیز در وضعیت مناسبی به سر نمی‌برند. ولی از نظر شاخص اشتغال (۰/۰۹۶) و امنیت غذایی (۰/۰۶۹) در شرایط نسبتاً بهتری به سر می‌برند؛ با این حال که دسترسی مناسبی به غذا دارند ولی این مواد غذایی کیفیت چندانی نداشته و بیشتر رژیم غذایی خانوارهای روستایی مربوط به تولیدات خود آنها است. مجموع این برآوردها حاکی از شرایط نامناسب اقتصادی در مناطق روستایی شهرستان پلدختر است (جدول ۶).

جدول شماره (۶) سنجش شاخص‌های اقتصادی محرومیت روستایی

رتبه	معنی‌داری	آماره	مقادیر ویژه (عددی)	شاخص
۱	۰/۰۰۰	۲۱۹/۵۱۶	۰/۲۱۹**	درآمد و پس‌انداز
۲	۰/۰۰۰	۱۶۸/۷۰۲	۰/۱۲۰**	مالکیت
۳	۰/۰۰۰	۱۱۶/۷۷۶	۰/۱۱۴**	مسکن
۴	۰/۰۰۰	۶۸/۶۴۴	۰/۰۹۶*	اشتغال
۵	۰/۰۰۰	۲۸/۴۸۴	۰/۰۶۹*	امنیت غذایی
آزمون اکتشافی تحلیلی ۵ آیتم همجمعی (S) در سطح ۰/۰۰۱				
* نشان دهنده رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۵				
** معنی‌داری آزمون مک‌کوین-هاگ-میشل (۱۹۹۹)				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

مقادیر شاخص‌های مختلف محرومیت اقتصادی خانوارهای روستایی در شهرستان پلدختر نشان می‌دهد که بیشترین میزان محرومیت اقتصادی مربوط به شاخص درآمد و پس‌انداز و کمترین میزان محرومیت اقتصادی مربوط به شاخص امنیت غذایی بوده است. با این حال همانطور که در شکل مزبور مشخص است خانوارهای روستایی شهرستان پلدختر از نظر محرومیت اقتصادی در وضعیت نامناسبی قرار دارد. وضعیت شاخص‌های اجتماعی محرومیت (جدول ۷) نشان می‌دهد شاخص‌های آموزشی (۰/۱۴۷) و بهداشتی (۰/۱۲۷) و رفاهی (۰/۱۱۴) در شرایط محرومی قرار گرفته‌اند. بیشترین میزان محرومیت اجتماعی مربوط به این سه شاخص‌ها است. عمده‌ترین دلایل این امر به عدم دسترسی به امکانات آموزشی، نداشتن مهارت در بین خانوارها، سطح پایین آموزش، پایین بودن کیفیت مراکز آموزشی (وضعیت فضاهای آموزش و مهارت معلمان)، عدم دسترسی به خدمات بهداشتی، عدم کیفیت امکانات بهداشتی، عدم دسترسی به خدمات رفاهی و عدم دسترسی به امکانات تفریحی و اوقات فراغت بوده است. ذکر این نکته حائز اهمیت است که موارد بهداشتی، آموزشی و شاخص‌های رفاهی از اصول مهم و اولیه مورد نیاز هر جامعه است که با احساس افراد و پیشرفت نیروی انسانی جامعه در ارتباط است. بنابراین توجه به این شاخص‌ها باید در اولویت برنامه‌های توسعه روستایی قرار گیرد. از لحاظ شاخص‌های ارتباطات و امور اجتماعی (۰/۰۸۲) و کیفیت زندگی (۰/۸۳) نیز با توجه به اینکه در سطح پایینی قرار دارند و از این لحاظ در وضعیت تا حدودی محروم قرار گرفته ولی میزان ارتباطات اجتماعی در نقاط روستایی نسبت به سایر شاخص‌ها در وضعیت بهتری قرار دارد. عمده‌ترین دلایل این امر مشارکت مناسب خانوارها در فعالیت‌های روستا و همچنین امید به بهتر شدن آینده و مناسب بودن میزان انگیزه روستاییان برای بهبود وضعیت خود و خانواده است.

جدول شماره (۷) سنجش شاخص‌های اجتماعی محرومیت روستایی

شاخص	مقادیر ویژه (عددی)	آماره	معنی‌داری	رتبه
آموزشی	۰/۱۴۷**	۲۳۳/۱۸۹	۰/۰۰۰	۱
بهداشت و درمان	۰/۱۲۷**	۱۷۰/۲۲۲	۰/۰۰۰	۲
رفاهی	۰/۱۱۴**	۱۱۶/۴۸۱	۰/۰۰۰	۳
کیفیت زندگی	۰/۰۸۳*	۶۸/۳۲۸	۰/۰۰۰	۴
ارتباطات و امور اجتماعی	۰/۰۸۲*	۳۳/۸۷۴	۰/۰۰۰	۵
آزمون اکتشافی تحلیلی ۵ آیتم همجمعی (S) در سطح ۰/۰۰۱				
* نشان دهنده رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۵				
** معنی‌داری آزمون مک‌کوبین-هاگ-میشل (۱۹۹۹)				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

مقادیر شاخص‌های مختلف محرومیت اجتماعی خانوارهای روستایی در شهرستان پلدختر بیانگر آن است که بیشترین میزان محرومیت اجتماعی مربوط به شاخص امکانات آموزشی با مقدار عددی (۰/۱۴۷) و کمترین میزان محرومیت اجتماعی مربوط به شاخص ارتباطات اجتماعی با مقدار عددی (۰/۰۸۲) بوده است. بررسی شاخص‌های سیاسی- فرهنگی محرومیت نشان می‌دهد که شاخص حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها (۰/۱۶۴) در شرایط نامناسبی قرار گرفته است و نسبت به شاخص‌های دیگر در سطح پایین‌تری قرار گرفته است. عمده‌ترین دلیل محروم بودن این شاخص را می‌توان در تعداد اندک پخش برنامه‌ها به زبان محلی و عدم پوشش مناسب رسانه‌ای دانست که موجب شده پاسخگویان نمرات پایینی را برای این شاخص در نظر بگیرند. شاخص مشارکت سیاسی (۰/۰۷۰) و امنیت عمومی (۰/۰۷۲) در حد مطلوبی قرار دارند. با این حال شاخص امنیت عمومی خانوارهای روستایی در شرایط نسبتاً بهتری قرار دارد. ولی در برخی گویه‌های این شاخص، به دلیل سرقت‌های رخ داده از خانوارهای دامدار موجب شده پاسخگویان نمرات پایینی را برای این گویه‌ها در نظر بگیرند. در زمینه مشارکت سیاسی خانوارهای روستایی منطقه می‌توان گفت که از این نظر در حد مطلوبی قرار گرفته و بیشتر خانوارهای منطقه در فعالیت‌های سیاسی مانند انتخابات شرکت نموده و اکثر روستاها دارای شورای حل اختلاف می‌باشند. مجموع این برآوردها حاکی از شرایط نسبتاً مناسب این بعد محرومیت است. در زمینه زیرساخت‌های فرهنگی (۰/۱۲۰)، نیز عدم دسترسی به سالن‌های ورزشی، عدم وجود بوستان روستایی یا پارک کودک و کتابخانه عمومی باعث شده که از این نظر روستاهای منطقه در شرایط محرومی قرار گیرند (جدول ۸).

جدول شماره (۸) سنجش شاخص‌های سیاسی - فرهنگی محرومیت روستایی

رتبه	معنی‌داری	آماره	مقادیر ویژه (عددی)	شاخص
۳	۰/۰۰۰	۷۳/۲۸۵	۰/۰۷۱*	امنیت عمومی
۲	۰/۰۰۰	۱۲۱/۶۱۰	۰/۱۲۰**	زیرساخت‌های فرهنگی
۱	۰/۰۰۱	۲۳۸/۹۰۷	۰/۱۶۴**	حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها
۴	۰/۰۰۰	۷۰/۷۴۰	۰/۰۷۰*	مشارکت سیاسی
آزمون اکتشافی تحلیلی ۴ آیتم همجمعی (S) در سطح ۰/۰۰۱				
* نشان دهنده رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۵				
** معنی‌داری آزمون مک‌کونین-هاگ-میشل (۱۹۹۹)				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

شاخص‌های محرومیت سیاسی- فرهنگی از محروم بودن خانوارها در زمینه حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها و زیرساخت‌های فرهنگی و تا حدی مطلوب بودن شاخص‌های امنیت عمومی و مشارکت سیاسی حکایت دارد. در این بین شاخص‌ها، امنیت عمومی و مشارکت سیاسی خانوارها در وضعیت مناسب‌تری قرار دارد. نهایتاً بررسی شاخص‌های محرومیت محیطی- کالبدی در شهرستان پلدختر حکایت از محروم بودن روستاهای منطقه دارد. بیشترین میزان محرومیت از این نظر، مربوط به زیرساخت‌های روستایی (۰/۱۶۰) بوده و امکانات زیرساختی اکثر روستاها در سطح پایینی قرار دارند. عمده‌ترین دلایل این امر به عدم دسترسی به شبکه حمل و نقل مناسب، آسفالت نبودن راه بیشتر نقاط روستایی و به ویژه روستاهای کوهستانی، عدم وجود مرکز بهداشت روستایی و یا فاصله زیاد اکثر روستاها از این مراکز و پایین بودن مراکز آموزشی مناسب (مدرسه و غیره) است. لازم به ذکر است که در روستاهای کوهستانی در دهستان‌های میان‌کوه غربی، میان‌کوه شرقی، معمولان و افرینه به دلیل نبود زیرساخت‌های حمل و نقل و جاده‌های روستایی اکثر خانوارها برای رفت و آمد به نزدیکترین مرکز روستایی از اسب و قاطر استفاده می‌کنند و در برخی روستاهای دهستان میانکوه شرقی به دلیل نبودن راه روستایی برای انتقال مصالح ساختمانی تعداد زیادی از خانوارها که اکثراً دامدار می‌باشند، در غار و یا کپر زندگی می‌کنند (شکل ۶).

از نظر شاخص‌های زیست محیطی (۰/۱۳۵) و شبکه معابر (۰/۱۰۲)، نیز روستاهای منطقه مورد مطالعه در وضعیت محرومی قرار دارند. دلیل عمده این امر به عدم دسترسی به سوخت پاک، عدم مدیریت زباله و پسماند در روستا که باعث افزایش انواع زباله در محیط روستا و از بین رفتن زیبایی و جذابیت طبیعی و بکر روستا شده، عدم جدول کشی معابر، عدم وجود شبکه دفع فاضلاب روستایی، نیز باعث ایجاد عدم رضایت خانوارهای روستایی از کیفیت محیط زیست محل زندگی خود شده است. از لحاظ شاخص تجهیزات روستایی (۰/۰۷۸) با اینکه اکثر روستاها دارای شبکه برق روستایی (شبکه سراسری)، آب آشامیدنی بهداشتی هستند ولی در زمینه دسترسی به خط تلفن، دسترسی به گاز شهری

در وضعیت محرومی قرار دارند و بیشتر روستاهای کوهستانی به ویژه در دهستان میانکوه شرقی و افرینه برای گرمایش مساکن و پخت و پز از هیزم و قطع کردن درختان استفاده می‌کنند (جدول ۹).

جدول شماره (۹) سنجش شاخص‌های محیطی - کالبدی محرومیت روستایی

رتبه	معنی‌داری	آماره	مقادیر ویژه (عددی)	شاخص
۴	۰/۰۰۰	۳۲/۱۷۴	۰/۰۷۸*	تجهیزات روستایی
۲	۰/۰۰۰	۱۳۲/۱۷۰	۰/۱۳۵**	محیط زیست روستا
۳	۰/۰۰۰	۷۴/۷۵۳	۰/۱۰۲**	شبکه معابر روستا
۱	۰/۰۰۰	۲۰۱/۴۳۰	۰/۱۶۰**	زیرساخت‌های روستایی
آزمون اکتشافی تحلیلی ۴ آیتم همجمعی (S) در سطح ۰/۰۰۱				
* نشان دهنده رد فرضیه صفر در سطح ۰/۰۰۵				
** معنی‌داری آزمون مک‌کوین-هاگ-میشل (۱۹۹۹)				

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

شاخص‌های محرومیت محیطی - کالبدی حکایت از محروم بودن خانوارها در زمینه محیط زیست روستا، شبکه معابر روستا و زیرساخت‌های روستایی و تا حدودی مناسب بودن شاخص تجهیزات روستایی دارد. در این بین و با توجه مقادیر ویژه این شاخص‌ها، زیرساخت‌های روستایی در پایین‌ترین سطح و شاخص تجهیزات روستایی در مناسب‌ترین سطح قرار گرفته است.

در جواب سؤال اول تحقیق مبنی بر شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت می‌توان گفت که از بین هیجده شاخص که برای سنجش محرومیت روستایی در شهرستان پلدختر در نظر گرفته شد، یازده شاخص در سطح پایینی قرار دارند و روستاهای منطقه در زمینه این یازده شاخص در محرومیت به سر می‌برند. از این یازده شاخص، سه شاخص درآمد و پس‌انداز، مالکیت و مسکن مربوط به بعد اقتصادی محرومیت، سه شاخص آموزشی، بهداشتی و خدمات رفاهی مربوط به بعد اجتماعی، دو شاخص زیرساخت‌های فرهنگی و حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها مربوط به بعد سیاسی-فرهنگی و نهایتاً سه شاخص محیط زیست، شبکه معابر و زیرساخت‌های روستایی مربوط به بعد محرومیت محیطی - کالبدی بوده است. لذا می‌توان گفت که مهم‌ترین شاخص‌های محرومیت در منطقه مورد مطالعه این یازده شاخص بوده است.

برای پاسخ به سؤال دوم مبنی بر شاخص‌های عینی و ذهنی محرومیت در زمینه ارزیابی بهتر آن از آزمون یومن-ویتنی استفاده شد. بر اساس نتایج این آزمون، میانگین رتبه‌ای شاخص‌های عینی برابر با ۸۰/۲۹ و میانگین شاخص‌های ذهنی معادل ۷۲/۵۰ است. مقدار *sig* به دست آمده نیز برابر ۰/۰۲۳ است

که کمتر از سطح آلفای ۰/۰۵ است. در این بین شاخص‌های عینی رتبه اول و شاخص‌های ذهنی رتبه دوم را به خود اختصاص داده‌اند. جدول (۱۰). از این رو، می‌توان پذیرفت که از نظر پاسخ‌دهندگان بین شاخص‌های عینی و ذهنی به لحاظ اهمیت تفاوت معناداری وجود دارد و اهمیت شاخص‌های عینی بیشتر از شاخص‌های ذهنی بوده است. این در حالی است اکثر محققان بر استفاده توامان از شاخص‌های عینی و ذهنی تأکید داشته‌اند. نتایج تحلیل سؤال دوم پژوهش را این گونه می‌توان تحلیل کرد که استفاده از یک دسته از شاخص‌ها برای سنجش محرومیت کافی نبوده و برای این امر باید از هر دو دسته شاخص‌های عینی و ذهنی استفاده نمود و با ترکیب شاخص‌ها، بهتر می‌توان میزان محرومیت را سنجید. در این مطالعه نیز از ترکیبی از شاخص‌های ذهنی و عینی به صورت توامان استفاده شد.

جدول شماره (۱۰) میانگین شاخص‌های عینی و ذهنی (آزمون یومن-ویتنی)

Sing	Ranks	Sum of Ranks	Mean Rank	N	نماگرها
۰/۰۲۳	۱	۷۹۶/۰۲	۸۰/۲۹	۶۲	عینی
	۲	۳۰۵/۱	۷۲/۵۰	۲۹	ذهنی
	-	-	-	۹۱	کل

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

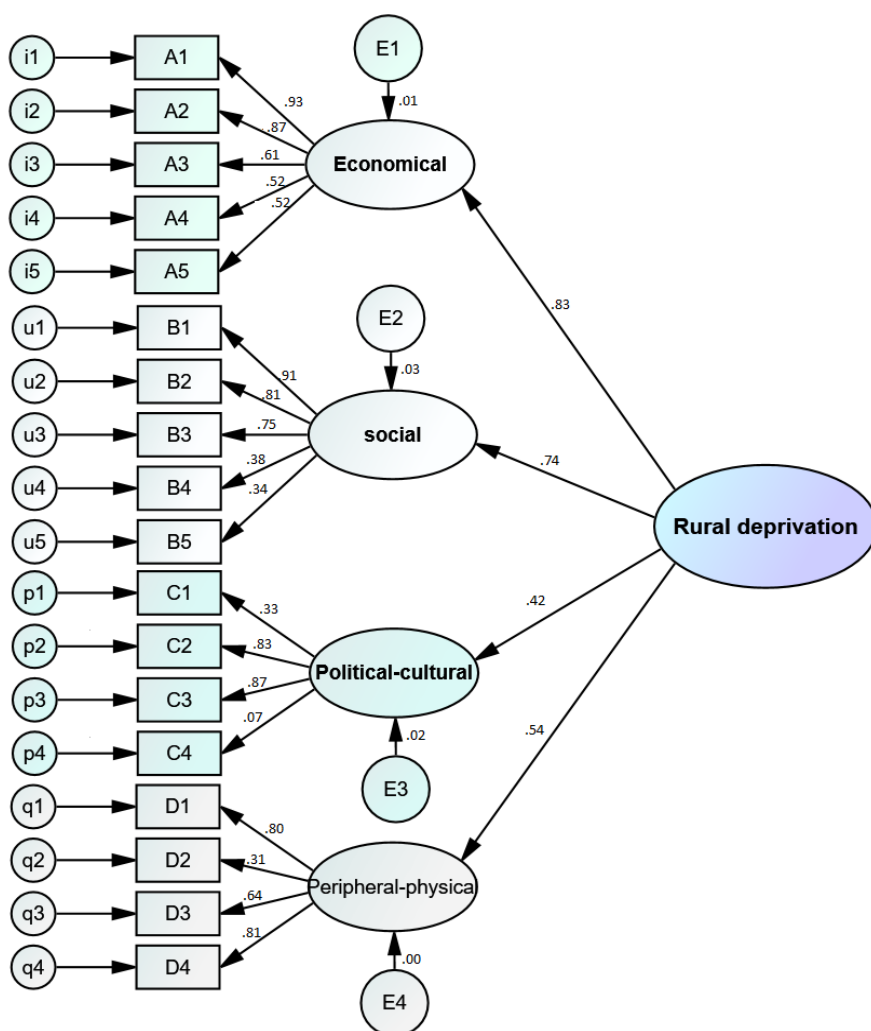
برای پاسخگویی به سؤال سوم، مدل پژوهش بر مبنای شاخص‌های محرومیت تشکیل گردید. در این راستا از مدل عاملی مرتبه دوم که جزئی از مدل‌های معادلات ساختاری است استفاده شد. در این مدل، مدل پیش فرض برای سنجش اعتبار است. این آزمون از اعمال آزمون کای اسکوئر (Chi-square) بر مجموعه داده‌های فعلی توسط مدل ساختاری به دست می‌آید. اگر سطح معنی‌داری مدل پیش فرض برابر یا کمتر از ۰/۰۵ باشد، مدل معنی‌دار است. حداقل به دست آمده مدل در جدول (۱۱) آورده شد که با توجه به مقدار کای دو (Chi-square= 70.003) و سطح معنی‌داری (Probability level = 0.000)، می‌توان گفت که مدل از اعتبار قابل قبولی برخوردار است.

جدول شماره (۱۱) نتیجه مدل پیش فرض (حداقل به دست آمده)

معنی‌داری	درجه آزادی	کای اسکوئر
۰/۰۰۰	۱۸	۷۰/۰۰۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

نتایج حاصل از آزمون مدل مرتبه دوم محرومیت روستایی نشان می‌دهد که متغیرهای پنهان اقتصادی، اجتماعی، سیاسی-فرهنگی و محیطی-کالبدی قادرند محرومیت روستایی را اندازه‌گیری نمایند. در شکل ۳ پارامترهای لامدای مدل محرومیت در حالت استاندارد نشان داده شده است. در این مدل عامل اقتصادی با ضریب ۰/۸۳ دارای بیشترین بار عاملی است. محرومیت اجتماعی با ضریب ۰/۷۴، محرومیت کالبدی-محیطی با ضریب ۰/۵۴ و محرومیت سیاسی-فرهنگی با ضریب ۰/۴۲ در مرتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. همانطور که در این شکل مشخص است عامل اقتصادی بیشترین اثرگذاری را بر متغیر وابسته داشته است. با این حال هنوز درباره اینکه بار عاملی محرومیت اقتصادی نسبت به عوامل پنهان دیگر (اجتماعی، سیاسی-فرهنگی و محیطی-کالبدی) دارای تفاوت معنی‌داری است یا خیر، نمی‌توان قضاوت کرد.

شکل شماره (۳) برآوردهای استاندارد مدل مرتبه دوم محرومیت روستایی

در جدول (۱۲) مقادیر غیراستاندارد، خطای معیار، نسبت بحرانی و سطح تحت پوشش (p) نشان داده شده است. نتایج جدول فوق حاکی از آن است که کلیه پارامترهای لامدا دارای تفاوت معنی‌داری با مقدار صفر بوده است. همچنین مقدار برآورد شده هر یک از عامل‌ها بایکدیگر متفاوت است. از این رو می‌توان گفت که بار عاملی محرومیت اقتصادی نسبت به عوامل پنهان دیگر (اجتماعی، سیاسی - فرهنگی و محیطی - کالبدی) دارای تفاوت معنی‌داری است. مقدار p در کلیه روابط فوق کمتر از $0/05$ است که نشان می‌دهد کلیه روابط رگرسیونی مدل مورد حمایت داده‌های تجربی قرار گرفته است.

جدول شماره (۱۲) برآوردهای غیراستاندارد با سطح تحت پوشش

			Estimate	S.E.	C.R.	P
Economical	<---	Rural deprivation	2.695	.094	9.276	***
social	<---	Rural deprivation	1.878	.097	7.082	***
Political-cultural	<---	Rural deprivation	.853	.091	6.461	***
Peripheral-physical	<---	Rural deprivation	1.000			
D4	<---	Peripheral-physical	1.101	.123	8.924	***
D3	<---	Peripheral-physical	.940	.130	7.237	***
D2	<---	Peripheral-physical	1.000			
D1	<---	Peripheral-physical	.645	.293	5.461	***
C4	<---	Political-cultural	.086	.072	1.193	.233
C3	<---	Political-cultural	1.009	.342	8.467	***
C2	<---	Political-cultural	1.000			
C1	<---	Political-cultural	.357	.062	5.774	***
B5	<---	social	.418	.062	6.721	.023
B4	<---	Social	.856	.053	8.158	***
B3	<---	Social	.881	.047	9.591	***
B2	<---	Social	1.000			
B1	<---	Social	1.023	.046	12.463	***
A5	<---	Economical	.650	.094	6.276	.032
A4	<---	Economical	.695	.093	6.461	***
A3	<---	Economical	.853	.116	7.324	***
A2	<---	Economical	1.000			
A1	<---	Economical	1.042	.038	15.463	***

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷

همچنین برای اینکه مشخص شود که بین شاخص‌ها و عامل‌های محرومیت روستایی تفاوت معنی‌داری وجود دارد یا نه با توجه به یافته‌های (جدول ۱۲) به بررسی این رابطه پرداخته شد. از میان پنج شاخص اقتصادی محرومیت روستایی شاخص درآمد و پس‌انداز، نقش مهمی در تبیین متغیر پنهان محرومیت اقتصادی ایفا می‌کند. این شاخص دارای اثرات متفاوتی نسبت به چهار شاخص عامل اقتصادی داشته است. در مرتبه بعدی دو شاخص مالکیت و مسکن قرار دارد. دو شاخص اشتغال و امنیت غذایی اثر

کمتری در تبیین عامل اقتصادی محرومیت روستایی داشته است. بر این اساس می‌توان گفت که اثرگذاری شاخص‌های اقتصادی بر محرومیت روستایی متفاوت بوده است. در بین شاخص‌های اجتماعی محرومیت روستایی، سه شاخص آموزش، بهداشت و خدمات رفاهی نسبت به شاخص‌های کیفیت زندگی و ارتباطات و امور اجتماعی، اثر بیشتر و متفاوتی در تبیین عامل اجتماعی محرومیت روستایی داشته است. از میان چهار شاخص سیاسی- فرهنگی محرومیت روستایی، شاخص‌های حقوق قومیت‌ها و اقلیت-ها بیشترین اثر را در تبیین عامل سیاسی- فرهنگی محرومیت روستایی داشته است. اما بین سه شاخص دیگر از لحاظ اثرگذاری تفاوت معنی‌داری وجود دارد. از بین شاخص‌های محیطی- کالبدی به جز شاخص تجهیزات روستایی که اثر کمتری بر تبیین محرومیت روستایی داشته، سه شاخص دیگر اثرگذاری بیشتری بر تبیین محرومیت داشته‌اند. ولی هر چهار شاخص دارای تفاوت معنی‌داری با یکدیگر دارد.

۵) نتیجه‌گیری

محرومیت یک مشکل بالقوه در جهان و نگرانی اصلی اکثر کشورها، به ویژه در مناطق روستایی است. افزایش نابرابری و محرومیت در مناطق شهری و روستایی علاوه بر اثرات منفی ناخواسته‌ای، مانند افزایش مهاجرت، افزایش شهرنشینی و افزایش جرم در جامعه، باعث استفاده غیر اصولی و تحت فشار قرار گرفتن منابع زیست محیطی خواهد شد. اندازه‌گیری ابعاد و شاخص‌های محرومیت به ویژه محرومیت روستایی برای بهبود معیشت و کیفیت زندگی مناطق محروم بسیار مهم است. برای پیشبرد توسعه روستایی، کاهش محرومیت به عنوان یک اصل برای سیاست‌گذاران باید در اولویت قرار گیرد. بدین‌سان شناسایی شاخص‌های منطقه‌ای محرومیت، برنامه‌ریزی برای کاهش اثرات آن و ارائه مدلی قوی از محرومیت برای تجزیه و تحلیل و شناسایی عوامل پنهان محرومیت و پارامترهای مرتبط می‌بایست مورد توجه قرار گیرد. در این پژوهش فهرستی از ۹۲ گویه عینی و ذهنی، و در قالب چهار عامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی- فرهنگی و محیطی- کالبدی شناسایی گردید. سپس گویه‌ها در قالب هیجده شاخص‌های مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها حاکی از آن است که از بین ۱۸ شاخص محرومیت روستایی که برای سنجش محرومیت روستایی در شهرستان پلدختر در نظر گرفته شد، ۱۱ شاخص در سطح پایینی قرار دارد و روستاهای شهرستان پلدختر در زمینه این یازده شاخص در وضعیت محرومی به سر می‌برند. از این یازده شاخص، سه شاخص درآمد و پس‌انداز، مالکیت و مسکن مربوط به بعد اقتصادی محرومیت، سه شاخص آموزشی، بهداشت و درمان و خدمات رفاهی مربوط به بعد محرومیت اجتماعی، دو شاخص زیرساخت‌های فرهنگی و حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها مربوط به بعد سیاسی- فرهنگی محرومیت و نهایتاً سه شاخص محیط زیست روستا، شبکه معابر روستا و زیرساخت‌های روستایی مربوط به بعد محرومیت محیطی-

کالبدی بوده است. این برآوردها، حاکی از شرایط نامناسب و محرومیت مناطق روستایی در شهرستان پلدختر است. از نظر خانوارهای روستایی بین شاخص‌های عینی و ذهنی به لحاظ اهمیت تفاوت معناداری وجود دارد و از نظر آنها اهمیت شاخص‌های عینی بیشتر از شاخص‌های ذهنی است. همچنین برای تبیین مفهوم مدل محرومیت روستایی، مدل پژوهش در قالب شاخص‌های منطقه‌ای و عامل‌های پنهان محرومیت روستایی طراحی و مورد ارزیابی قرار گرفت. یافته‌های مدل مرتبه دوم محرومیت روستایی حاکی از آن است که چهار عامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی- فرهنگی و محیطی- کالبدی قادرند محرومیت روستایی را اندازه‌گیری کنند. از میان این چهار عامل؛ عامل اقتصادی با بار عاملی ۰/۸۳ بیشترین سهم را در محرومیت مناطق روستایی شهرستان پلدختر داشته است. در بین شاخص‌های عامل اقتصادی سه شاخص درآمد و پس‌انداز، مالکیت و مسکن در محرومیت اقتصادی مناطق روستایی شهرستان پلدختر نمود بیشتری داشته‌اند. بنابراین آنچه امروزه بیشتر از هر زمانی دیگر مورد نیاز مناطق روستایی است، توجه به تنوع درآمدی روستاییان و معیشت پایدار به ویژه درآمدهای خارج از مزرعه مثل صنایع روستایی است و باید مورد توجه برنامه‌ریزان توسعه روستایی قرار گیرد. توجه بیشتر به آموزش و ترویج فعالیت‌های معیشتی روستایی مثل قالیبافی، گلیم بافی، تولید لبنیات و احداث صنایع تبدیلی برای افزایش درآمد و بالا بردن معیشت روستاییان برای کاهش میزان محرومیت اقتصادی ضروری است. همچنین توجه به مسکن روستایی به ویژه در روستاهای کوهستانی دهستان‌های میانکوه شرقی، میانکوه- غربی و معمولان که در قرن ۲۱ هنوز دارای جمعیت غار نشین و کپر نشین می‌باشند، با تسهیل شرایط اخذ وام مسکن، کاهش سود بانکی و کمک‌های بلاعوض به آنها، می‌تواند باعث افزایش کیفیت مسکن شد. همچنین با احداث جاده‌های روستایی در این نوع روستاها می‌توان دسترسی آنها به مصالح مقاوم را هموار نمود.

عامل اجتماعی محرومیت با بار عاملی ۰/۷۴ دومین عامل تبیین کننده محرومیت است. در بین شاخص‌های اجتماعی محرومیت سه شاخص آموزش، بهداشت و رفاهی نقش مؤثرتری در عامل پنهان اجتماعی محرومیت روستایی داشته است. موارد بهداشتی، آموزشی و شاخص‌های رفاهی از اصول مهم و اولیه مورد نیاز هر جامعه است که با احساس افراد و میزان پیشرفت نیروی انسانی جامعه در ارتباط است. بنابراین توجه به این شاخص‌ها باید در اولویت برنامه‌های توسعه روستایی قرار گیرد و با ایجاد فضاهای آموزش و بهداشتی با کیفیت در مناطق روستایی می‌توان نیروی انسانی سالمی تحویل جامعه دارد. چون که سلامت جسم و روان و آموزش بالا موجب می‌شود، ناهنجاری‌های روحی بر جسم و نوع فعالیت مفید یا غیر مفید افراد در جامعه تأثیر بگذارد که این به نوبه خود می‌تواند باعث پیشرفت و یا پسرفت یک جامعه گردد. همانطور که در شکل (۶) مشخص است در بیشتر روستاهای میانکوه شرقی مدارس با

استفاده از کپر برپا شده و در برخی روستاها، آموزش و پرورش استان با انتقال کانکس بوسیله هلی کوپتر (به علت نبود راه مناسب روستایی) تا حدودی از تعداد این نوع مدارس کاسته است.

عامل کالبدی- محیطی با بار عاملی ۰/۵۴ سومین عامل تبیین کننده محرومیت روستایی است. در بین شاخص‌های عامل محیطی- کالبدی سه شاخص محیط زیست روستا، شبکه معابر روستا و زیرساخت‌های روستایی در این بعد محرومیت روستایی نمود بیشتری دارند. توجه بیشتر به نواحی روستایی در زمینه دسترسی به شبکه حمل و نقل و زیرساخت‌های روستایی و اجرای طرح هادی به ویژه در روستاهای کوچک و نواحی کوهستانی می‌تواند میزان این بعد محرومیت را در منطقه مورد مطالعه کاهش دهد. توجه به زیرساخت‌های بهداشتی یکی دیگر از اولویت‌های مهم در مناطق روستایی است که می‌بایست به بهترین شکل ممکن مد نظر قرار گیرد. کمبود مراکز بهداشتی، نداشتن روش‌های بهداشتی جمع‌آوری زباله و شبکه فاضلاب و خالی کردن زباله در داخل محیط روستا که سبب آلودگی محیط روستا گردیده است. از این رو لازم است برنامه‌ریزی منظم‌تری بخصوص در زمینه آموزش خانوارها صورت گیرد. با تجهیز کردن دهیاری‌ها به ماشین‌آلات جمع‌آوری زباله و دفن بهداشتی آنها می‌توان جذابیت و زیبای مناطق روستایی که اکثراً بکر و دست نخورده می‌باشند را حفظ نمود.

نهایتاً عامل سیاسی- فرهنگی با بار عاملی ۰/۴۲ چهارمین عامل تبیین کننده محرومیت روستایی در شهرستان پلدختر است. از میان چهار شاخص این عامل دو شاخص حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها و زیرساخت‌های فرهنگی بیشتر از دو شاخص دیگر تبیین کننده عامل سیاسی- فرهنگی محرومیت است. عمده‌ترین دلیل محروم بودن این شاخص‌ها را می‌توان در تعداد اندک پخش برنامه‌ها به زبان محلی و لری و عدم پوشش مناسب رسانه‌ای و نبود امکانات فرهنگی مانند کتابخانه عمومی، سالن‌های ورزشی، عدم دسترسی به شبکه اینترنت، عدم وجود بوستان روستایی یا پارک کودک دانست که موجب شده پاسخگویان نمرات پایینی را برای این شاخص در نظر بگیرند. ولی با افزایش زیرساخت‌های فرهنگی و افزایش تعداد برنامه‌ها به زبان محلی و پوشش مناسب رسانه‌ای در مناطق روستایی منطقه می‌توان تا حدودی این مشکل را برطرف نمود. با توجه به این کمبودها در مناطق روستایی توجه بیشتر به آنها باید در اولویت برنامه‌های توسعه‌ای دولت قرار گیرد، زیرا روستاییان هم به عنوان مردمان این سرزمین نیازمند توجه بیشتر و حق زندگی متناسب با شأن انسانی دارند. همچنین توصیه می‌شود که مطالعات بیشتری در زمینه بررسی و شناسایی شاخص‌های منطقه‌ای و ارتباط آن با بحث‌های مانند محیط زیست، استفاده از منابع و گسست‌های اجتماعی و محرومیت و غیره انجام گیرد. به این امید که پژوهشگران مطالعات روستایی و اجتماعی و به ویژه جغرافی‌دانان بتوانند مسائل و مشکلات روستایی را به حق شناسایی و به گوش مسئولین برسانند. بنابراین ضروری است که در این خصوص دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان توسعه

روستایی برای کاهش میزان محرومیت روستایی و توسعه روستایی به معیشت اقتصادی و اجتماعی خانوارهای روستایی توجه کافی داشته باشند.

در پایان مقایسه نتایج به دست آمده این پژوهش با تحقیقات و مطالعات پیشین نشان می‌دهد که نتایج این مطالعه با نتایج تحقیقات پورطاهری و همکاران (۱۳۹۳)، بریتین و همکاران (۲۰۱۴)، کین‌لو و همکاران (۲۰۱۴)، اولاداپو سام (۲۰۱۴)، مه‌ادوان و هوانگ (۲۰۱۶) و دوبلر و گلاسکو (۲۰۱۶) همسو بوده و نتایج آنان در زمینه اهمیت ابعاد اقتصادی محرومیت روستایی و به ویژه شاخص درآمد برای سنجش محرومیت را تأیید می‌نماید. در زمینه اهمیت ابعاد و شاخص‌های اجتماعی برای سنجش محرومیت روستایی با نتایج تحقیقات، الکیر و سانتوس (۲۰۱۴)، فو و همکاران (۲۰۱۵)، اول و جیمه (۲۰۱۵)، کابرو برونا و همکاران (۲۰۱۵)، چزن و فرونه (۲۰۱۷) و دای‌میترو و همکاران (۲۰۱۷) همسو بوده و نتایج مطالعات آنان را تأیید می‌نماید. همچنین نتایج تحقیقات، نوبل و وایت (۲۰۱۲)، لاکینی و همکاران (۲۰۱۴) اول و جیمه (۲۰۱۵) و فیت و همکاران (۲۰۱۷) که هر یک برای سنجش محرومیت روستایی ابعاد و شاخص‌هایی دیگری را برای سنجش محرومیت روستایی در نظر گرفته‌اند را رد می‌کند.

۶ منابع

- بذرافشان، جواد و مهرشاد طولابی‌نژاد، (۱۳۹۵)، اثرات دانش بومی بر توسعه دهستان میانکوه شرقی با تأکید بر اقتصاد دامداری، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۵، شماره ۱۸، صص ۱۶۵-۱۸۷.
- پورطاهری، مهدی، ناهیده محمدی و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری، (۱۳۹۳)، ارزیابی و سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی مورد: بخش مرکزی شهرستان جواهرود، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۳، شماره ۳ (پیاپی ۹)، صص ۱۷-۴۰.
- چمبرز، ریچارد، (۱۳۷۷)، توسعه روستایی اولویت بخشی به فقرا، ترجمه مصطفی ازکیا، انتشارات دانشگاه تهران.
- دربان‌آستانه، علیرضا و بهناز سادات بشیری، (۱۳۹۶)، تحلیل محرومیت بخش مسکن روستایی در شهرستان های کشور، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۱۱۹-۱۳۶.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، تهران، نشر قومس، چاپ چهارم.
- رئیسی، اسلام و محتاج رئیسی، (۱۳۹۵)، بررسی و تحلیل تله محرومیت در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: شهرستان قصرقند)، پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۴ (پیاپی ۱۶)، صص ۱۷۵-۱۸۵.
- Abafita, J. Mitiku, F. and Kim, K. R, (2013), **Korea's Saemaul Undong (new village movement): a model for rural development in Ethiopia?**, Journal of the Korean Society of International Agriculture, Vol 25, No 3, pp. 217- 230.
- Abu-Kharmeh,S., Abu-Al Sondos, J.,(2009). **Socio-Economic Deprivation Indices (Case Study: Jordan)**; American Journal of Scientific Research, Vol 2, pp.37-51.
- Alkire, S. and Santos. M. E, (2014), **Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index**, World Development, Vol 59, pp. 251- 274.

- Allika, M. Brown, D. Dundas, R. and Leyland. A. H, (2016), **Developing a new small-area measure of deprivation using 2001 and 2011 census data from Scotland**, Health and Place, Vol 39, pp. 122- 130.
- Bailey, N. Flint, J. Goodlad, R. Shucksmith, M. Fitzpatrick, S. and Pryce, G, (2003), **Measuring deprivation in Scotland: developing a long-term strategy. Interim report**, Scottish center for research on social justice.
- Bellani. L and D'Ambrosio. C, (2011), **Deprivation, Social Exclusion and Subjective Well-Being**, Social Indicators Research, Vol 104, No 1, pp. 67- 86
- Bertin, M. Chevrier, C. Pele, F. Serrano-Chavez, T. Cordier, S. and François Viel, J, (2014), **Can a deprivation index be used legitimately over both urban and rural areas?** International Journal of Health Geographic's, Vol 13, pp. 1- 9.
- Chzhen, Y. and Ferrone, L, (2017), **Multidimensional Child Deprivation and Poverty Measurement: Case Study of Bosnia and Herzegovina**, Social Indicators Research, Vol 131, No 3, pp. 999- 1014.
- Dambrun, M. and Taylor. D. M, (2013), **The Counterintuitive Association between Life Satisfaction and Racism**, SAGE Open, Vol 3, No 3, pp. 1- 3.
- Davis, J. A, 2011, **A Formal Interpretation of the Theory of Relative Deprivation**, Sociometry, Vol 22, No 4, pp. 280- 296.
- Dymitrow, M. Bieganska, J. and Grzelak-Kostulska, E, (2017), **Deprivation and the Rural-Urban Trap**, Tijdschrift voor economische en sociale geografie, Vol 108, No 3, pp. 1- 22.
- Farmer, J. C. Baird, A. G. and Iversen, L, (2001), **Rural deprivation: reflecting reality**, British Journal of General Practice, Vol 51, pp. 486- 491.
- Fecht, D. Jones, A. Hill, T. Lindfield, T. Thomson, R. Hansell, A. L. and Shukla, R, (2017), **Inequalities in rural communities: adapting national deprivation indices for rural settings**, Journal of Public Health, Vol 38, No 1, pp. 1- 7.
- Fu, M. Exeter, D. J. and Anderson, A, (2015), **The politics of relative deprivation: A transdisciplinary social justice perspective**, Social Science and Medicine, Vol 133, pp. 223- 232.
- Griffin, D. R, 1988, **Spirituality and Society: Postmodern Visions**, SUNY Press, 1988, ISBN 0-88706-853-7 Google Print, p.29.
- Grintsova. O, Maier. W, and Mielck. A, (2014), **Inequalities in health care among patients with type 2 diabetes by individual socio-economic status (SES) and regional deprivation: A systematic literature review**, International Journal for Equity in Health, Vol 13, pp 13- 43.
- Gunner, J, 1999, **Home or away: tackling youth homelessness in the countryside**, London: Centrepoint.
- Kin Law, C. Marie Snider, A. and De Leo, D, (2014), **The influence of deprivation on suicide mortality in urban and rural Queensland: an ecological analysis**, Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, Vol 49, No 12, pp. 1919- 1928.
- Ladin, K, (2014), **Absolute Deprivation**, Copyright © 2014 John Wiley & Sons, Ltd. All rights reserved.
- Long, H. Tu, S. Ge, D. Li, T. and Liu, Y, (2016), **The allocation and management of critical resources in rural China under restructuring: Problems and prospects**, Journal of Rural Studies, Vol 47, pp. 392- 412.
- Mahadevana, R. and Hoang, V. N, (2016), **The Nexus between poverty and deprivation in Vietna**, Journal of Policy Modeling, Vol 38, No 2, pp. 290- 303.
- Marí Dell'Olmo, M. Beneito-Martinez, M. A. Borrell, C. Zurriaga, O. Nolasco, A. Berjón-Dominguez, M. F, (2012), **Bayesian Factor Analysis to Calculate a Deprivation Index and Its Uncertainty**, Epidemiology, Vol 22, No 3, pp. 356-364.

- McLennan, D. Barnes, H. Noble, M. Davies, J. Garratt, E. and Dibben, C, (2011), **The English indices of deprivation (2010)**. London: Department for Communities and Local Government, Social Disadvantage Research Centre, Oxford Institute of Social Policy, University of Oxford Chris Dibben University of St Andrews, March 2011.
- Merton, R. K, 1938, **Social Structure and Anomie**, American Sociological Review, Vol 3, pp. 672- 682.
- Najjary, Z. Saremi, H. R. Biglarbegan, M. and Najari, A. A, (2016), **Identification of deprivation degrees using two models of fuzzy-clustering and fuzzy logic based on regional indices: A case study of Fars province**, Cities, Vol 58, pp. 115–123.
- Noble, M. Wright, G, (2012), **Using indicators of multiple deprivation to demonstrate the spatial legacy of apartheid in South Africa**, Social Indicator Research, Vol 112, No 1, pp. 187- 201.
- Pampalon. R, Hamel. D, Gamache. P, Philibert. M. D, Raymond. G, and Simpson. A, (2012) **An area-based material and social deprivation index for public health in Quebec and Canada**. Can Journal Public Health, Vol 103, No 8, pp. 17- 22
- Pornet, C. Delpierre, C. Dejardin, O. Grosclaude, P. Launay, L. Guittet, L. Lang, T. and Launoy, G, (2012), **Construction of an adaptable European transnational ecological deprivation index: the French version**, Journal Epidemiol Community Health, Vol 1, pp. 1- 8.
- Runciman, W. G, (1966), **Relative Deprivation and Social Justice: a Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-century England**, Routledge and Kegan Paul, London.
- Schaefer, R. T, (2008), **Racial and Ethnic Groups, 11th Ed**, not in this book Pearson Education.
- Shaw, J. M, (1979), **Rural Deprivation and Planning**, Norwich (UK): Geo Abstracts.
- Su. S, Gong. Y, Tan. B, Pi. J, Weng. M, Cai. Z, (2016), **Area social deprivation and public health: analyzing the spatial non-stationary associations using geographically weighed regression**, Social Indicators Research, Vol 125, No 1, pp. 1- 14.
- Townsend, L. Sathiaselan, A. Fairhurst, G. and Wallace, C, (2013), **Enhanced broadband access as a solution to the social and economic problems of the rural digital divide**, Local Economy, Vol 28, No 6, pp. 580- 595.
- Townsend, P, (1987), **Deprivation**, Journal of Social Policy, Vol 16, No 2, pp. 125- 146.
- Treanor, M. C, (2014), **Deprived or not deprived? Comparing the measured extent of material deprivation using the UK government's and the Poverty and Social Exclusion surveys' method of calculating material deprivation**, Quality & Quantity, Vol 48, No 3, pp. 1337- 1346.
- Walker, I. Smith, H. J, (2001), **Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration**, Cambridge University Press, 2001, ISBN 0-521-80132-X, Google Books.
- Wan, C. and Su, S, (2016), **Neighborhood housing deprivation and public health: Theoretical linkage, empirical evidence, and implications for urban planning**, Habitat International, Vol 57, pp. 11–23.
- Yuan, Y. and Wu, F, (2014), **The development of the index of multiple deprivations from small-area population census in the city of Guangzhou, PRC**, Habitat International, Vol 41, pp. 142- 149.